

*Лукашевич С.М.,
аспірант юридичного факультету,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
ORCID: 0000-0002-7100-1751*

ГЕНДЕРНЕ ПРАВОСУДДЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ДИТИНИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Дослідження присвячене вивченню ролі гендерного правосуддя у зміцненні системи гарантування прав людини та дитини на етапі утвердження правової держави в Україні. Судовий розсуд, міжнародне правосуддя та гендерно-чутливі механізми виступають інструментами реалізації прав людини й дитини в умовах формування правової держави, що розкривають людиноцентричний, гуманістичний вимір дослідження.

Формування правової держави та громадянського суспільства в Україні неможливе без утвердження верховенства права, рівності та поваги до людської гідності. Одним із ключових напрямів розвитку системи прав людини є забезпечення справедливості у сфері гендерних відносин та захисту жертв сексуального і гендерно зумовленого насильства. В умовах воєнних конфліктів, гуманітарних криз та соціальних трансформацій особливої актуальності набуває проблема ефективного захисту прав жінок і дітей – найуразливіших категорій населення [5].

Гендерне правосуддя сьогодні постає не лише як інструмент реалізації принципу рівності, а як необхідна складова системи міжнародного та національного захисту прав людини, що забезпечує інклюзивність судочинства, запобігання дискримінації та гарантії справедливого суду. Саме в цій площині діяльність Міжнародного кримінального суду (МКС) стає прикладом практичного втілення гуманістичних ідеалів сучасного права.

Римський статут МКС (1998) вперше на рівні міжнародного договору чітко визнав згвалтування, сексуальне рабство, примусову проституцію, вагітність і стерилізацію як окремі види воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Це стало історичним кроком до формування нової парадигми правосуддя – гендерно-чутливого правосуддя, яке визнає, що сексуальне насильство є не «побічним ефектом» війни, а системним механізмом порушення прав людини та гідності.

Положення Статуту МКС, зокрема статті 7, 8 і 21(3), утверджують принцип недискримінації, вимагаючи, щоб судді враховували стать, гендер, культурні та

соціальні контексти при винесенні рішень. Це означає, що гендерна чутливість є обов'язковим елементом правосуддя, який сприяє не лише покаранню винних, а й відновленню справедливості для жертв, включаючи жінок і дітей.

Сексуальне насильство в умовах конфлікту часто стосується не лише дорослих жінок, але й неповнолітніх. Тому захист прав дитини має інтегруватися у ширшу систему міжнародного правосуддя [1]. У контексті діяльності МКС важливим є врахування положень Конвенції ООН про права дитини (1989), де передбачено, що дитина має право на захист від усіх форм насильства, експлуатації та жорстокого поводження.

Так, гендерне право суддя орієнтоване на потреби дитини та передбачає зокрема: створення безпечних умов для надання свідчень дитиною у судових процесах, недопущення повторної віктимізації, урахування вікових, психологічних і культурних особливостей дитини-жертви, залучення фахівців (психологів, соціальних працівників, правозахисників) у судові процедури. Таким чином, правосуддя щодо дітей у справах сексуального насильства має не лише каральну, а й відновну функцію, спрямовану на реабілітацію, ресоціалізацію та повернення дитини до нормального життя.

Російська агресія проти України оголила численні випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, у тому числі щодо дітей [2]. Українська система правосуддя сьогодні стоїть перед викликом – адаптувати національні механізми до стандартів МКС і Конвенцій ООН. Вітчизняні науковці А. Коваль, Л. Ярмол, А. Карпюк, Л. Рябовол наголошують, що ефективне розслідування сексуального насильства під час війни вимагає, зокрема: спеціалізованої підготовки суддів і слідчих, належного документування злочинів, гендерної компетентності суддівського корпусу, міжгалузєвого підходу до оцінки доказів і контексту насильства [2; 7; 8].

У сучасних умовах формування правової держави та громадянського суспільства особливого значення набуває узгодження національної правової системи України з міжнародними стандартами захисту прав людини, дитини та забезпечення гендерної рівності. Таке узгодження вимагає комплексного підходу, який включає як удосконалення судового правозастосування, так і інституційні, освітні та культурні зміни. Нижче розглянемо ключові напрями реалізації цих стандартів у таких сферах, як: судовий захист прав людини, захист прав дитини, гендерне правосуддя та освіта з прав людини.

Так, судовий захист прав людини є основою забезпечення верховенства права. Міжнародні стандарти цієї сфери сформульовані насамперед у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950), а також у практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та МКС. Вони встановлюють принципи незалежності суддів, справедливого судового розгляду та ефективного засобу юридичного захисту. В Україні ці стандарти реалізуються через діяльність Верховного Суду, який забезпечує сталість і єдність судової практики, а також Конституційного Суду України, який гарантує дотримання

основоположних прав. Проте, однією з головних проблем залишається несталість судової практики, що ускладнює формування єдиних підходів до тлумачення правових норм.

Вважаємо, що перспективним напрямом є впровадження механізмів забезпечення єдності судового правозастосування, включно із систематичним узагальненням рішень ЄСПЛ у національній практиці, розробленням єдиних методичних стандартів суддівської діяльності та посиленням ролі прецеденту у вітчизняній судовій системі.

Міжнародною основою для захисту прав дитини є Конвенція ООН про права дитини (1989) та інші акти ЮНІСЕФ, Ради Європи й ВООЗ, які визначають права дитини як автономні та невід’ємні [3; 4]. В Україні реалізація цих принципів здійснюється через діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав дитини, а також через систему спеціалізованих державних органів, зокрема: Служби у справах дітей; Міністерства соціальної політики, сім’ї та єдності України; прокуратури.

На нашу думку, проблемою залишається недостатня інституційна підтримка, зокрема обмеженість фінансових і кадрових ресурсів, а також відсутність системного підходу до взаємодії державних та громадських інституцій у сфері захисту дитини. Перспективи розвитку полягають у поглибленні інтеграції України в європейські програми, такі як «Дитинство без насильства» та ін., що передбачають розбудову сучасної моделі дитячого правосуддя на основі поваги до гідності дитини [6].

Питання забезпечення гендерного правосуддя має подвійний вимір – міжнародний і національний. Міжнародні стандарти ґрунтуються на Римському статуті Міжнародного кримінального суду (1998), який уперше визнав злочини сексуального насильства окремими міжнародними злочинами, а також на резолюціях Ради Безпеки ООН № 1325 (2000) та № 1820 (2008), що наголошують на участі жінок у миротворчих процесах і захисті від сексуального насильства під час збройних конфліктів.

Серед основних викликів слід відзначити дефіцит спеціалізованих суддів і низький рівень гендерної компетентності в суддівському корпусі. Перспективним напрямом розвитку є впровадження системної гендерної експертизи судових рішень, підготовка суддів із питань гендерного правосуддя та використання найкращих практик МКС і ЄСПЛ у справах, пов’язаних із насильством за ознакою статі.

Важливою складовою формування правової держави є освіта з прав людини, яка формує правову культуру громадян і закладає основи толерантності, гендерної рівності та відповідальності. Міжнародні організації, такі як Рада Європи та ЮНЕСКО, активно підтримують розвиток правової освіти, особливо для дітей і молоді. В Україні координацію цієї сфери здійснює Міністерство освіти і науки України, яке реалізує Національну стратегію з прав людини у сфері освіти. Проте наявна фрагментарність підходів, зокрема

нестача інтегрованих навчальних курсів, підготовлених педагогів і методичних матеріалів. Перспективою є розвиток системної правової освіти дітей, інтеграція навчальних модулів із прав людини у шкільні програми, а також створення міждисциплінарних освітніх платформ, що поєднують формальну та неформальну освіту.

Аналіз співвідношення міжнародних стандартів та українських механізмів у сферах прав людини, дитини, гендерного правосуддя та освіти засвідчує поступову еволюцію від декларативних норм до інституційної реалізації. Водночас, ключовим викликом залишається підвищення ефективності правозастосування, що потребує не лише нормативних змін, а й розвитку правової культури, професійної підготовки суддів та громадської участі у контролі за дотриманням прав людини.

У правовій державі права людини та дитини не можуть реалізовуватися без участі інститутів громадянського суспільства, зокрема: правозахисних організацій, ЗМІ, освітніх і волонтерських ініціатив. Саме вони відіграють вирішальну роль у фіксації фактів злочинів сексуального насильства, наданні правової та психологічної допомоги жертвам, формуванні культури толерантності, поваги та нульової толерантності до насильства.

Отже, становлення правової держави передбачає не лише зміцнення інституцій судової влади, а й розвиток громадянської правосвідомості. Лише за умов партнерства між державою і громадянським суспільством можливо створити ефективну систему захисту прав людини й дитини.

Список використаних джерел:

1. Загуменна Ю. О., Греля Д. П. Гендерна рівність з урахуванням сучасних викликів національній безпеці України: теоретичні та практичні аспекти. *Право і безпека*. 2024. № 3. С. 43–52. URL: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.3.03>.
2. Коваль І. Захист прав і законних інтересів дітей під час війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2023. Т. 10, № 2(38). С. 66–71. URL: <https://doi.org/10.23939/law2023.38.066>.
3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (12.08.1949). ООН. База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.10.2025).
4. Конвенція про права дитини: прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН (20.11.1989). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 03.10.2025).
5. Левченко К., Легенький М., Легенька М., Дунсбабіна О. Науково-практичні проблеми імплементації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству у національне законодавство України. *Повітряне і космічне право*. 2024. Т. 2, № 71. С. 58–69. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.71.18790>.
6. Проект «Дитинство без насильства». URL: <https://ildc.org.ua/dytninstvo-bez-nasylystva/> (дата звернення: 03.10.2025).
7. Рябовол Л. Питання захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів у документах Ради Європи. *Актуальні проблеми права*. 2022. № 3. С. 69–78. URL: <https://doi.org/10.35774/app2022.03.069>.
8. Ярмол Л., Картюк А. Порушення прав дитини в умовах війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2022. Т. 9. С. 96–105. URL: <https://doi.org/10.23939/law2022.36.096>.